

Қ. ЙЎЛДОШЕВ, Қ. ҲУСАНБОЕВА, Н. ҒУЛОМОВА

АДАБИЁТ

6-СИНФ УЧУН

ДАРСЛИК-МАЖМУА

ТОШКЕНТ “ЎҚИТУВЧИ” 1999

Қ. ЙЎЛДОШЕВ, Қ. ҲУСАНБОЕВА, Н. ҒУЛОМОВА

А Д А Б И Ё Т

6-СИНФ УЧУН

ДАРСЛИК-МАЖМУА

*Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими
вазирлиги тасдиқлаган*

Педагогика фанлари доктори Қозоқбой ЙЎЛДОШЕВнинг
умумий таҳрири остида

ТОШКЕНТ “ЎҚИТУВЧИ” 1999

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ**ДАВЛАТ МАДҲИЯСИ**

Мутал Бурҳонов мусиқаси Абдулла Орипов сўзи

Серкуёш, ҳур ўлкам, элга бахт нажот,
Сен ўзинг дўстларга йўлдош, меҳрибон,
Яшнагай то абад илму фан, ижод,
Шухратинг порласин токи бор жаҳон!

НАҚАРОТ:

Олтин бу водийлар - жон Ўзбекистон,
Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
Улуғ халқ кудрати жўш урган замон,
Оламни маҳлиё айлаган диёр!

Бағри кенг ўзбекнинг ўчмас иймони,
Эркин, ёш авлодлар сенга зўр қанот!
Истиклол машъали, тинчлик посбони,
Ҳақсевар она юрт, мангу бўл обод!

НАҚАРОТ:

Олтин бу водийлар - жон Ўзбекистон,
Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
Улуғ халқ кудрати жўш урган замон,
Оламни маҳлиё айлаган диёр!

К И Р И Ш

Маънавият хазинаси. Азиз, ўқувчи! Сиз ҳозирча бир мунча ёшсиз, лекин ёш бола эмассиз. Сиз ўйлашга ўрганиб бораётирсиз, шу боис ҳаёт муаммолари ва уларни ҳал этиш, келажагини ўтмиши қадар юксак қилмоқчи бўлаётган халқимиз тақдири ҳақида айтилаётган фикрларга тобора кўпроқ тушунадиган бўлиб бормоқдасиз.

Буюк бобомиз ҳазрати Алишер Навоий сиздан анчагина ёш вақтида "Мантиқ ут-тайр"дай катталарни ҳам ўйлантириб қўядиган чуқур мазмунли китобни ёддан билган, унинг мағзини чаққан.

Бобомиз Заҳириддин Муҳаммад Бобур сиздан ёшроқлигида тарқоқ Туркистонни бирлаштириш, уни инсоф ва адолат билан идора қилиш, элу юртнинг ҳаётини яхшилаш учун курашга тутинган эди.

Улардан анча асрлар олдин яшаган Фарғоний, Бухорий, Хоразмий, Форобий, Беруний, Ибн Сино сингари кўплаб заковатли олимларимиз оламшумул кашфиётлари билан туркий халқлар шухратини оламга ёйганлар. Улар буюклик сари дастлабки қадамларини айна сиздай пайтида қўйган эдилар. Чунки эртанинг пойдевори бугун қўйилади. Ёшлигида тиришқоқ, интилувчан бўлмаган кишининг кейинчалик яхши натижаларга эришиши мумкин эмас.

Агар буюк боболаримизнинг ҳаёт йўлларига синчиклаб назар солинса, ана шу улуғ зотларнинг ҳаммаси учун умумий бўлган битта ажойиб хислатни пайқаш мумкин. Бу буюк хислат китоб билан сирдошлик, у билан тиллаша олиш бахтидир. Китобга меҳр қўйган, у билан сирлаша оладиган одамгина дунёнинг кўздан яширин жиҳатларидан, оламнинг мураккаблигидан хабардор бўлади, ҳаётнинг бекиёс гўзаллигидан баҳраманд бўла олади. Китобларга ошно бўлиб, бадий адабиётга меҳр қўйган бундай одамни дунёда яшаган ва яшаётган бошқа кишиларнинг ҳаётига ҳам бефарқ қарамайдиган, қарай олмайдиган **шахс** дейиш мумкин. Чунки бадий адабиётга чинакам меҳр қўйган, китоб ўқишни ҳаётий эҳтиёжига айлантирган кишигина ўзидан бошқа одамларнинг туйғуларини, ўйларини тушунадиган, ҳис этадиган бўлади. Шахсни ана шундай одамий фазилатлар эгаси қилиб тарбиялашда бадий адабиётнинг ўрни бекиёсдир. Бугунги кунда ҳар бирингизда бадий адабиётга ошно бўлиш имконияти бор.

Адабиёт арабча сўз бўлиб, одоблар йиғиндиси, бошқача айтганда, **одоблар хазинаси** деган маънони билдиради. Одоб эса маънавият аталмиш тушунчанинг асоси ҳисобланади. Шунинг учун бадий адабиётни **маънавият хазинаси** дейиш ҳам мумкин.

Агар бугунги кунда халқимиз орасидан жаҳонга машҳур алломалар, доврўғи оламни тутган ижодкорлар чиқмаётган бўлса, бундай ҳолатнинг асосий сабабларидан бири сифатида ёшларнинг кам китоб ўқиётганлигини, одоблар хазинасининг бутун бойлигидан етарлича баҳраманд бўлмаётганлигини кўрсатиш мумкин. Чунки оламдаги барча буюк ишлар

боши толнинг айри илдизига кириб қолган эди. Мен ҳовуз лабидан туриб тортар эдим. Омон билан домла белидан олиб, суғиришга ҳаракат қилар эдилар. Низоят, зўр бериб, ўликни ҳовузнинг четига чиқардик. Бироқ, бурунсиз боши йўқ эди. Буни кўрган Омон яна ҳовузга шўнғиб кетиб, толнинг илдизидан каллани ажратиб олиб, домлага узатди. Икковлари четга чиқдилар. Шошиб-пишиб, дарров сафар халтадан йўл учун олинган ипни олти қаватлаб, пушти кўрпа қавиқ нина билан каллани ўз жойига қўйиб, тика бошладилар.

Қойил қилди ҳазрат, «кўп хунарни биламан», деганича бор экан, чокка уста экан.

Иш жўнашиб кетди. Хаш-паш дегунча кафанни ҳам кўкладик. Ўликнинг очик бадани мумкин қадар кўздан яширинган эди. Лекин кафан учун берилган бўз парчаси тўпиғидан нарига ўтмай, оёғи очилиб қолганди. Оёғида бўлса ҳалигина чамбарчас қилиб боғланган узун арқоннинг шилиб юборган ўрни кўрга кўмилган лавлагидек кўриниб турар эди.

Сафар халтани бўшатиб, ичидагини белбоққа тугдик. Халтани ўликнинг оёғига кийгизиб, кафанга қўшиб кўкладик.

Омон кўйлак-иштонини кийиб олди. Домла ҳам иштонини, саллатўнларини номоз жумадагидек савлат қилиб кийиниб, қўл қовуштириб, башарасига пайғамбар нусха бериб, лабларида бир нималарни шивирлаб, ўлик тепасида турар эди.

Мен бориб эшикдан харсангни кўтардим. Жанозага йиғилган таъзиячиларни чақириб келдим. Ташқарида бўлса тол новдадан тўқилган узун дастали замбил аллақачон тайёр бўлган эди. Замбилнинг икки томонидаги араванинг шотисига ўхшаш узун дасталари ўртасида олдинма-кетин икки от қўшилган эди. Ўликнинг эгалари атрофни куршаб, баъзилари унинг бетларини силаб йиғлай бошладилар. Шунда бирисининг қўли ўликнинг боши тарафига тегиб, чалқанчасига ётган ўликнинг боши чаппа бўлиб қолганини сизди.

Маълум бўлишига қараганда, биз шошилиб, узилган каллани тескари ўрнатиб қўйган эканмиз.

- Бунинг бети нега терс бўлиб қолди? - деб сўради ўша киши. Бир оз шошиб қолган, аммо сипоҳгарчиликни қўлдан бермаган ҳазрат:

- Тириклигида кўп гуноҳ қилиб қўйган бўлса керак, худо юзини терс қилиб қўйди, - деб жавоб берди.

Мен бу ерда домланинг шунча зийрак, ҳозиржавоблигига қойил қолиб, ичимда: «Ўқиган илминг шу ерда иш берди», - деб қўйдим.

Бироқ бу билан сир яшириниб қолмади. Ўликнинг боши узилгани, калланинг гавдага терс ўрнатиб чатиб қўйилгани маълум бўлиб қолди.

Ўлик бир ёқда қолиб, оломон учовимизни куршаб олди. Ҳазрат ҳам ишбоши, ҳам ёш жихатидан бизлардан катта бўлганлиги учун ҳамма

унга тикилган эди. Омон билан икковимиз оломоннинг орасидан бир амаллаб суғурилиб чиқиб, кўча томон қочдик. Орқамиздан кўпроқ умри отда юриб, пиёда қувлашга унча ҳам эпчил бўлмаган бир-иккита ўзбек келар эди. Ана шундай вақтларда тарқалиб қочган яхши. Омонга бақириб:

«Чапга қоч» дедим. Ўзим ўннга қараб қоча бошладим. Домла оломоннинг орасида қолиб кетди. Нима бўлди, билмайман. Тирик бўлса, бирор гўрдан чиқиб қолар, ўлган бўлса, худо раҳмат қилсин.

Омон қочиб қайга борди, билмадим, мен бир зумдаёқ кўздан ғойиб бўлиб борар эдим. Олдимда бир тўқайлик пайдо бўлиб қолди. Тўқайнинг ичида ёлғиз йўл бор экан. Шу йўлдан чопиб кетавериб, бир сизот зовурга учрадим. Зовур менга бирдан-бир бошпана бўлди. Ўзимни зовурга ташладим. Орқамдан кувиб келганлар мени бир муддат қидириб боргач, изимни йўқотиб, қайтиб кетдилар.

Вақт кечикиб бормоқда, ўрталиқ қоронғилашмоқда эди. Қўрқа-писа зовурдан чиқиб, тўқайдаги сўкмоқ йўл билан кета бошладим. Лекин кўнглим Омон ва ҳазрати домла жиҳатидан анча ташвишда эди. Бечораларнинг бошига қандай кунлар келди экан?.. Нима бўлди экан, уриб ўлдирмадилармикин?

ХОТИМА ЎРНИДА

Азиз ўқувчи! Мана, сиз билан хайрлашув вақти ҳам келди. Сиз ўқув йили давомида бир қанча шеърлар, дostonлар, ҳикоялар, қиссалар ва ҳатто икки романдан олинган парчалар билан ҳам танишдингиз. Уларда тасвир этилган қаҳрамонлар ҳаёти билан ошно бўлдингиз. Йил давомида уларнинг ташвишига шерик бўлдингиз, қувончларини ҳам баҳам кўрдингиз. Шу тариқа, сиз бошқаларни тушунишга, уларнинг шодлигу ғамларини англашга бир қадар одатландингиз. Сизнинг бадиий адабиёт борасидаги билимларингиз ҳам бу йил ўзлаштириб олган назарий маълумотлар ҳисобига сезиларли даражада бойиди.

Сиз, авваллари, фақат ўқитувчингиз айтган нарсаларнигина ўқишга ўрганган бўлсангиз, эндиликда ўзингиз мустақил равишда китоблар танлай бошладингиз. Чунки сиз мустақил ўқиш қандай амалга оширилишидан хабардор бўлиб бормоқдасиз.

Бизни умидлантирган энг муҳим нарсa: ўргатилаётган ҳар бир асар юзасидан сиз йил давомида мустақил фикрлашга, ўз тушунчаларингизни баён этишга ҳаракат қилдингиз. Мустақил фикрлай олиш ҳар бир одам учун эришиши зарур бўлган юксак маррадирки, сиз шу йўлга дадил қадам қўйдингиз. Сизга дарсликда келтирилган асарлар юзасидан на муаллифларнинг, на ўқитувчиларнинг тайёр хулосалари берилган. Сиз бу хилдаги хулосаларни ўзингиз чиқаришга интилднингиз. Ўйлаймизки, сиз бадиий асарга ёндашиш йўллари, уни таҳлил қилиш йўриқларини анча ўрганиб олдингиз.

Ўқув йили давомида «Бола - учқур хаёл соҳиби», «Кечаги кун - сабоқ», «Сўзда ҳикмат бор», «Туйғуларнинг камалак ранги» сингари рукнлар остига тўпланган турли жанрлардаги қизиқарли бадиий асарлар билан ўқитувчиларингиз раҳбарлигида мустақил ишладингиз. Бу бизни жуда қувонтиради. Адабиёт - сиру синоатга бой бир дунё. Унинг ҳали сиз билмайдиган, лекин билмасангиз ҳаётингиз кемтикроқ бўлиб қоладиган жиҳатлари жуда кўп. Демак, сиз янаги ўқув йилида ҳам бадиий адабиёт билан астойдил шуғулланишингиз керак бўлади. Гўзал бадиий сўз замиридаги яширин маъноларни очишнинг янги босқичига кирасиз. Бу йўлда сизга омад ёр бўлсин!

Ўқув йили давомида доимий ҳамроҳ бўлган ушбу дарслик сизда қандай таассурот қолдирди? Сизга ёқдими? Қайси асарлар, нима учун ўзига ром этди? Эҳтимол, кўнглингизга унчалар ўтиришмаган, тушунилиши оғирроқ бўлган мавзулар ҳам бордир. Демак, сизга ёқинқирамаган асарлар ҳам бўлиши мумкин. Шулар ҳақида ўқитувчингиз билан фикрлашинг. Ўз қарашларингизни исботлашга ҳаракат қилинг. Бунинг учун дарсликдаги яхши ва ёмон жиҳатларни аниқ кўрсатиб беришга урининг.

Умид қиламизки, сиз таътил вақтида ҳам бекор юрмайсиз. Бадий адабиёт билан тиллашишни ташлаб қўймайсиз. Китоблар ўқийсиз, улар ҳақда тенгдошларингиз билан фикрлашасиз. Еттинчи синфга баданингиз чиниқиб, ақлингиз пешланиб, юрагингиз покланиб соғ-омон келасиз. Таътилингиз кўнгилли ўтсин! Еттинчи синфда учрашгунча омон бўлинг!

МУНДАРИЖА

Кириш 4

БОЛА УЧҚУР ХАЁЛ СОҲИБИ

Топишмоқлар9

ЖанниРодари	13
Худойберди Тўхтабоев	22
Чингиз Айттматов.....	59
Жонатан Свифт.....	91

КЕЧАГИ КУН - САБОҚ

Абдулла Қаххор.....	99
Эркин Воҳидов.....	103
Одил Ёқубов.....	121
Муқимий.....	138
Ўткир Ҳошимов.....	143
Зулфия.....	152
Саид Аҳмад.....	163

СЎЗДА ҲИКМАТ БОР

Бадий сўз қудрати.....	174
Алишер Навоий.....	178
Қўшиқлар.....	188
Рабғузий.....	195
Латифалар ва аския.....	206
Гулханий.....	213
Зоҳир Аълам.....	227
Абай.....	270
Тоғай Мурод.....	285
Азим Суюн.....	323
Пиримкул Қодиров.....	331
Шайхэода.....	352
Ғафур Ғулом.....	357
Хотима ўрнида.....	366